

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Doplňující materiál k přednáškám z Teologie Nového zákona

Ježíš Nazaretský – obraz osobnosti a charakter jeho vystoupení III: Third Quest – Jesus Seminar a počátek IV. fáze ježíšovského bádání, literatura

1. Úvod k přednášce a její cíl:

Přednáška se zaměřuje na obraz Ježíše v rámci třetí fáze ježíšovského bádání, zvláště na Jesus Seminar. Prezentuje užívaná kritéria a obznamenuje s počátkem čtvrté fáze ježíšovského bádání – Fourth Quest. Přednáška má za cíl ukázat současný rozměr bádání.

2. Doporučené online přednášky k tématům:

<https://www.youtube.com/watch?v=C2m7I4WEoso&list=PLUD4wCMOehhWJ4v-wRri6Xz1mbB-sZ3WZ>

<https://www.youtube.com/watch?v=WxeKunPwmp4>

<https://www.youtube.com/watch?v=1M51EzAlzII>

<https://www.youtube.com/watch?v=c4XwMvArWjQ>

<https://www.youtube.com/watch?v=WBSj9SoyvN8>

<https://www.youtube.com/watch?v=KF4cfPCOilI&list=PL1IZoG7zq-Zs2IdirNwfjijTtnrV2Jh-Q>

<https://www.youtube.com/watch?v=w73a8rJqLkg&list=PL1IZoG7zq-Zs2IdirNwfjijTtnrV2Jh-Q&index=5>

<https://www.youtube.com/watch?v=hDCXwHgpBNU&list=PL1IZoG7zq-Zs2IdirNwfjijTtnrV2Jh-Q&index=4>

<https://www.youtube.com/watch?v=T6Cfeh5VqDs&list=PL1IZoG7zq-Zs2IdirNwfjijTtnrV2Jh-Q&index=7>

https://www.youtube.com/watch?v=Qv-Jj_Pi5KQ&list=PL1IZoG7zq-Zs2IdirNwfjijTtnrV2Jh-Q&index=15

<https://www.youtube.com/watch?v=s5PPnlc2tHg&list=PL1IZoG7zq-Zs2IdirNwfjijTtnrV2Jh-Q&index=12>

<https://www.youtube.com/watch?v=JqVp9It2y64&list=PL1IZoG7zq-Zs2IdirNwfjijTtnrV2Jh-Q&index=14>

<https://www.youtube.com/watch?v=C2m7I4WEoso>

3. Doporučená literatura k tématu:

* J. Schröter, *Jesus of Nazareth: Jew from Galilee, Savior of the World* (Baylor University Press, Waco 2014)

* J. Schröter, *From Jesus to the New Testament* (Baylor University Press, Waco 2013)

Text přednášky:

1. Jesus Seminar

V roce 1993 publikovala skupina více než sedmdesáti badatelů, jež náleží k *Jesus Seminar*, výsledky své šestileté spolupráce na zkoumání historické hodnoty Ježíšových výroků. Kromě řady nových poznatků bylo bádání uzavřeno výsledkem, že Ježíš nebyl apokalyptický prorok. Tři badatelé z *Jesus Seminar* se navíc nezávisle shodli v závěrech, přičemž největší vliv, ale i nejvíce protestů, si vysloužila práce Johna D. Crossana - *The Historical Jesus: The Life of a Mediterranean Jewish Peasant* (1991). Kritiku za své neapokalyptické vidění Ježíše sklidili i Marcus Borg za práci *Meeting Jesus Again for the First Time* (HarperSanFrancisco, San Francisco 1994) a Stephen Patterson za dílo *The God of Jesus* (Trinity Press International, Valley Forge 1998).¹ V diskusi, která se na zmiňované téma rozvinula, se řada obránců apokalyptického či eschatologického Ježíše vrátila zpět ke Schweitzerovi a kromě řady jeho tezí, které opět zazněly, se pokusila nově zformulovat výhrady proti badatelům *Jesus Seminar*. Mezi takovéto teology patří i Dale Allison (*Jesus of Nazareth, Millenarian Prophet* /Fortress Press, Minneapolis 1998/), který vnímá Ježíše jako proroka konce času. Publikovanou diskusi formou příspěvků k ožehavým bodům bádání a vzájemnou reakci na svá tvrzení zprostředkoval R. J. Miller a vyšla knižně jako *The Apocalyptic Jesus: A Debate* (2001). (Miller 2001: 10-11; Patterson 2001: 69-70) Konverzace mezi badateli je hodnotným zviditelněním jednotlivých stanovisek a navzdory odlišnosti postojů je vedena velmi korektně.

1.1. Ježíš jako eschatologický prorok s apokalyptickým scénářem

Na závěry bádání Weisse a Schweitzera navazuje dnes například **D. Allison**,² jenž zdůrazňuje, že historikové Ježíšovy tradice byli vypravěči příběhů a ne vědci. To je nutné respektovat a uvědomit si, že prvním úkolem není říci, co je a není autentické. Při práci s texty, ale i historickými údaji a kritérii vytváříme příběh o Ježíši formulovaný na základě našich nahlížení a předpokladů, který odráží naši vlastní metodiku a stanoviska. To je také důvodem, proč se výsledky bádání různých badatelů tolik liší. (Allison 2001: 17) Dle Allisona nám ale moderní bádání nabízí „christologický bufet“. Chce-li někdo interpretovat ježíšovskou tradici z pohledu, že Ježíš byl apokalyptický prorok mnohem více než Jan Křtitel, je to dnes možné. Hodlá-li někdo být přesvědčen, že Ježíš byl zélota a revolucionář, anebo nahlízet na vše optikou, že Ježíš byl první ze všech mágů nebo první ze všech farizeů, anebo první ze všech židovských venkovských kyniků či největší uzdravovatel a exorcista, má dnes tuto možnost. I takto se dají konstruovat data. Jedny informace se jednostranně přetížují významem, druhé se naopak jako nehodící se vyhodí. Je možné sestavit řadu protichůdných hypotéz, jež se hodí pro každou sadu dat v souladu se zamýšleným modelem. Avšak co se během většiny vědeckých revolucí mění, nejsou exaktní data, ale jejich interpretační kontext. (Allison 2001: 18) Bádání Weisse a Schweitzera přineslo zcela nové paradigma, k němuž byli zpočátku teologové nedůvěřiví, avšak postupně se stále více badatelů přiklápělo k jejich pojetí Ježíše jako eschatologického proroka s apokalyptickým scénářem. Své vnímání eschatologie opírá Allison o řadu novozákonních textů, z nichž je patrné, že raná církev, která byla tvořena Ježíšovými následovníky, eschatologický vrchol vnímá a dokonce ho vidí velmi blízko: Sk 3,19-21; Ř 13,11; 1 K 16,22; Žd 10,37; Jk 5,8; 1 Pt 4,17; Zj 22,20. V předvelikonočním období byl Ježíš asociován s Janem Křtitelem a ve veřejných rozpravách v synoptických evangeliích se objevují jeho časté narážky na eschatologický soud. Ježíš byl Janem pokřtěn a musí zde být tedy i myšlenková kontinuita. Podle Mk 15,33, když Ježíš umíral, nastala tma po celé zemi. Podle Mt 27,51-

¹ T. R. Hatina hodnotí J. D. Crossana, M. Borga a J. Horsleye jako „progresivní badatele“, na straně druhé J. D. G. Dunna, N. T. Wrighta a J. Meiera jako badatele „konzervativní“. (Hatina 2013: 50).

² V současné diskusi potvrzují kromě D. Allisona opětovně Ježíše jako eschatologického či apokalyptického proroka badatelé E. P. Sanders, B. Ehrman či P. Fredriksen. Dříve zastávali v drobných odchylkách tento koncept např. R. Bultmann, G. Bornkamm, W. G. Kümmel či J. Jeremias.

53 nastalo zemětřesení a vzkříšení mnohých zesnulých svatých. Podle J 12,31 a J 16,11 nastal soud nad světem a ďábel je odsouzen. Podle Pavla (1 K 15,20) byl Ježíš vzkříšen jako první z těch, kdo zesnuli. Ve všech těchto textech je možné vidět mnohočetné svědectví, které spojuje Ježíše s koncem a eschatologickými i apokalyptickými motivy. V Ježíšově smrti a vzkříšení viděla raná církev eschatologické události a odtud se pro ni *eschaton* začal odvíjet. (Allison 2001: 20-22)

Svou argumentaci opírá Allison také H. Koester, jenž předpokládá, že římskému světu prvního století „dominovala profétická eschatologie“³ a apokalyptické spisy judaismu, které měly obecně eschatologického ducha římského imperiálního období. V Ježíšových dnech se eschatologicko-apokalyptické představy neodvíjely jen od Iz 24-27, Daniele, Za 9-14, ale částečně od 1. a 2. Henocha, Sibyliných věštb či Závěti Mojžíše, které v Ježíšových dnech kolovaly. Krátce na to se objevuje 4. Ezdráš, 2. Baruch a Apokalypsa Abraháma. Ježíšova doba byla také dobou svitků od Mrtvého moře, jež jsou apokalyptikou přímo nabitě.⁴ Josephus Flavius hovoří o všeobecné popularitě knihy Daniel (*Antiquitates* 10.268). Všechna tato fakta svědčí o tom, že doba byla zralá pro vznik mileniálních hnutí. (Allison 2001: 22) Kromě toho je Ježíš v Novém zákoně srovnáván se svými současníky (Jan Křtitel, Theudas), jež byli následováni eschatologickými či mileniálními hnutími, což se týká i Judy Galilejského. Jan Křtitel hlásal brzký konec, Theudas proklamoval, že je prorokem jako Mojžíš a Juda Galilejský usiloval o nezávislost židovského lidu s pomocí Boží. Ježíš byl pokřtěn eschatologickým prorokem a jeho následovníci po ukřižování a zmrtvýchvstání využívají rovněž eschatologických motivů a apokalyptického scénáře, aby vyjádřili svou perspektivu víry spjatou s ním. Weiss a Schweitzer zjevně položili důraz na správné místo. (Allison 2001: 24) Představu Ježíše jako eschatologického proroka navíc umocňují jeho výroky: L 10,9 (z „Q“); Mk 9,1; 13,30; Mt 10,23; Tom ev. 111,1, ale i L 12,40 (z „Q“); 17,26-27 (z „Q“); Mk 1,15; 13,28-29; L 18,7-8; 21,34-36; Mt 25,13.

Ježíšovská tradice prvního století není kolekcí naprosto nesourodého materiálu. Dají se v ní vystopovat témata, motivy i rétorické strategie a mnohé z toho snad úspěšně chrání předvelikonoční vzpomínky. Minimálně některé motivy se vyskytují opětovně a umožňují eschatologickou i apokalyptickou interpretaci Ježíše. Jedná se o motivy: království Božího, budoucí odměnu, budoucí soud, utrpení/pronásledování svatých, vítězství nad zlými silami, dojem něčeho nového zde nebo bezprostředně se blížícího, důležitost Jana Křtitele. Jestliže dáme tyto motivy dohromady, samy o sobě předpovídají „utopii“ známou jako „království Boží“, a to třeba i navzdory velkým protikladům. Máme také vzorce židovského mesianismu, který je nalezen rovněž v mileniálních hnutích různě po světě – příchod času soužení následovaný neslýchanou blažeností. V tomto smyslu je tedy možné dojít k závěru, že Ježíš byl eschatologický prorok, který očekával Boží panování, jež se rychle dostaví. Jisté také je, že Ježíš často hovořil o království Božím, budoucí odměně i budoucím soudu. Pokud bychom toto popřeli, tradice pak není spolehlivým zdrojem pro náhled na Ježíše z Nazareta a museli bychom začít s otázkami úplně někde jinde. (Allison 2001: 26-27) K Ježíšovu vystoupení patří i verše L 12,51-53 a 17,26-27 (oba z „Q“), jež mají paralely s řadou po světě rozšířených mileniálních hnutí. Současná snaha eliminovat mileniální eschatologii z původní, nejranější tradice sahající k Ježíšovi, je snaha neplausibilní. Jeho morální imperativy byly urgentní povahy a byly široce nahlíženy jako znamení příchodu „dne Páně“. Souhrnem řečeno, Ježíš byl židovský vizionář, který požadoval změnu tváří v tvář eschatologické krizi a interpretoval svou vlastní osobu i službu v termínech naplnění Písem. (Allison 2001: 29)

³ Koester, H., *Jesus: The Victim*; *JBL* 111/1992, s. 3-15, zvl. 10-11.

⁴ K problematice vlivu apokalyptiky na židovské tradice, ale i křesťanství viz Pokorný, P.; Heckel, U., *Úvod do Nového zákona. Přehled literatury a teologie* (Vyšehrad, Praha 2013), s. 74-77, zvl. 76-77.

1.2. Ježíš nebyl apokalyptický prorok

K již zmiňovaným zastáncům „neapokalyptického Ježíše“ patří **M. Borg**, jenž v době sepisování své disertační práce (1972) zcela obrátil úhel pohledu na Ježíše, a to pod vlivem G. Cairda. Od apokalyptického paradigmatu došel do stádia, kdy mu neapokalyptický Ježíš v synoptické tradici začal dávat větší smysl. Po dalších letech osamocenému bádání na tomto tématu se stal přesvědčeným stoupencem „neapokalyptického paradigmatu“. (Borg 2001: 32) Konflikt mezi apokalyptickým a neapokalyptickým Ježíšem je tak konflikt paradigmatu. Dle Borga je nutné zde odpovědět na dvě otázky: 1. Co je základem pro vytvoření paradigmatu? 2. Které paradigma dává komplexnější smysl tradicím o Ježíšovi a umožňuje nám je vidět jako přesvědčivý celek? Borg staví svou odpověď na pěti základních předpokladech:

- a) Ježíš byl „muž Ducha“ („Spirit person“) nebo židovský mystik. Byl tím, pro něhož Bůh nebo posvátno byli na zkušenosti založenou realitou, nikoliv jen článkem víry. To je základní předpoklad pro vše, čím Ježíš byl.
- b) Ježíš byl léčitel a exorcista; v pojmech mnohých příběhů o něm řečených a je nejpozoruhodnější léčitel v židovské tradici.
- c) Ježíš byl osvícený židovský učitel moudrosti, který, jako autoři knihy Joba a Kazatele, učil nekonvenční moudrosti, cestě nebo stezce, která vedla za konvenční způsoby chápání a žití.
- d) Ježíš byl sociální prorok (jako např. Ámos, Micheáš, Jeremjáš), který obviňoval dominantní systém svých dní ve jménu Božím, jehož touhou byla spravedlnost.
- e) Ježíš byl iniciátor hnutí v rámci judaismu; pozoruhodně rovnostářského hnutí, které začalo existovat kolem něj během času jeho života a jeho nejcharakterističtější veřejnou aktivitou byla všezahrnující praxe jídla. (Borg 2001: 35)

Jak vyplývá ze zmíněných stanovisek, na jedné straně stojí schéma „mystik-léčitel-učitel moudrosti-sociální prorok-iniciátor hnutí“ proti interpretačnímu schématu „mileniální prorok“. (Borg 2001: 35) Allisonovo apokalyptické paradigma vede dle Borga k docela odlišnému rozumnému Ježíšovy prezentace mudrosloví a zdá se, že zcela vylučuje vidění Ježíše jako „sociálního proroka“. Navíc Allison vytváří své paradigma nezávisle na hodnocení historicity individuálních položek tradic o Ježíšovi a podřazuje Ježíšovy výroky a činy apokalyptickému paradigmatu. (Borg 2001: 36) V tomto ohledu se liší od těch, kteří byli průkopníci apokalyptického paradigmatu sto let před ním. Apokalyptický Ježíš Weiss a Schweitzera byl založen právě na výrocih Ježíše. Roli pro ně hrály především dva typy výroků:

- a) Výroky o „Synu člověka“, který přichází k soudu světa a (nebo) zachránit následovníky Ježíše v blízké budoucnosti.
- b) Výroky o bezprostředním příchodu království Božího. (Borg 2001: 37)

Weiss i Schweitzer stavěli na Ježíšově přesvědčení bezprostředního nadpřirozeného zásahu, krizi či urgentní nutnosti, k čemuž použili výroky náležící k těmto tématům a výroky vážící se ke království. Allison naproti tomu řeší apokalyptické paradigma bez užití Ježíšových výroků a stanovuje pět kritérií, na nichž staví:

- a) Ježíšova vize budoucnosti je pravděpodobně nejbližší jeho neznámějším předchůdcům a jeho nejprominentnějším nástupcům. Jan Křtitel a Pavel měli apokalyptickou eschatologii.
- b) Jazyk vzkříšení je apokalyptický jazyk.
- c) Smrt Ježíše je vyprávěna eschatologickým jazykem.

d) Apokalyptická eschatologie byla široce rozšířena v prvním století.

e) Některé novozákonní texty srovnávají Ježíše s eschatologickými postavami jako Jan Křtitel, Theudas a Juda Galilejský. (Borg 2001: 37)

K těmto kritériím je však možné říci, že ač byla apokalyptická eschatologie široce rozšířena, neznamená to, že ji Ježíš proklamoval, což platí také o hrozbě ozbrojené revoluce, která v prvním století na území Palestiny byla ve vzduchu. Ježíš byl v mnohém jako Jan Křtitel, ale Theudas a Juda Galilejský se ke srovnání s ním moc nehodí. S Ježíšem mají společné to, že byli vůdcové hnutí, kteří byli odstraněni ustanovenou autoritou. Jejich apokalyptické nahlížení reality se zřejmě lišilo. Co se týče eschatologického jazyka, kterým hovoří autoři Nového zákona o smrti Ježíše, ten nám opět nic přímo neříká o eschatologii Ježíše samého. Není nic překvapivého, že z povelikonočního pohledu raně křesťanské komunity byla Ježíšova smrt a vzkříšení označeny jako přelom věků, k čemuž se eschatologický jazyk hodí. Po Ježíšově smrti někteří z jeho následovníků opravdu zakusili jeho „žijící realitu“, což vedlo k vyznání „Ježíš je Pán“ vzkříšený na Boží pravici. Velikonoce ale dle Borga nejsou primárně o zjevení, nejedná se o jakési *ghost stories*. Velikonoce jsou o potvrzení a vyznání Pána. „Vzkříšený na Boží pravici“ může být ranější než „vzkříšený ze smrti“. (Borg 2001: 38) Užití jazyka vzkříšení je vytvořeno povahou velikonoční zkušenosti a nemůže být viděno jako důvod pro výrok, že Ježíš nahlížel všeobecné vzkříšení jako blízké. Co se týče kontinuity mezi apokalyptickým nahlížením Jana Křtitele, Pavla a Ježíše, zde je nutné říci, že Ježíš se lišil od Jana právě apokalyptickou eschatologií. Co se týče Pavla a raného křesťanství, jejich apokalyptická eschatologie vzniká až po Velikonočích. Velikonoce nejsou o tom, že Ježíš opět žije, ale vyjadřují to, že Ježíš se stal Pánem (a „sedí po pravici Boží“). Letnice pak vnášejí zkušenost Ducha do komunity. Vzkříšení i seslání Ducha má samozřejmě eschatologickou souvislost, neboť toto se stalo v posledních dnech a rozhodující proměna života na zemi začala. (Borg 2001: 39)

Co se týče apokalyptických představ v židovstvu, Baruch i 4. Ezdráš odpovídají na události roku 70 a Marek, jako nejranější evangelista, zřejmě rovněž reaguje v malé synoptické apokalypse ve 13. kapitole. Dle Borga všechna kanonická evangelia byla psána po „apokalyptické události“ židovské války proti Římanům. Sanders, který prezentuje názor, že Ježíš byl „prorokem eschatologie chrámové obnovy“, výroky zohledňuje a řeší i jejich hypotetické znění. Allison však ustanovuje své závěry o apokalyptickém porozumění Ježíše bez potřeby užití výroků tradice. (Borg 2001: 40) Problematické je v Allisonově argumentaci pro Borga rovněž to, že vyloučil kategorii, kterou on označuje jako „sociální prorok“. Borgovi se zdá, že překvapivě velký počet synoptických textů je neutrální z hlediska apokalyptického nahlížení. Většina výroků o království Božím dle něj spadá do neutrální kategorie a nutně neznamenají, že apokalyptické království je časově bezprostřední (právě přicházející) realitou. Obdobně tomu je s výroky o hrozbách, které se dají dále členit, a z 53 výroků pouze 12 odkazuje k poslednímu soudu. (Borg 2001: 41-42) Ježíš tedy o soudu hovořil, ale jako sociální prorok. Hovořil i o pokání, ale rovněž jako sociální prorok, nikoliv ve smyslu přípravy jedince pro poslední soud. Ježíš zajisté hovořil i o vzkříšení ze smrti, avšak bylo to velmi odlišné od toho, co se obecně čekalo. Ježíš určitě hovořil i o zničení Chrámu, ale ne proto, že by tím ohlašoval konec světa či národa, Chrám nereprezentoval judaismus jako takový, ale proto, že byl již dlouho symbolem ovládnutí. (Borg 2001: 42-43)

Z argumentace vyplývá, že je možné stanovit tři paradigmatu určující pohled na Ježíšovo vystoupení jako celek, kdy je touto optikou viděna celá tradice:

- a) Ježíš neměl apokalyptickou eschatologii. Apokalyptické nahlížení v evangeliích i zbytku Nového zákona je soustředěno až na druhý příchod Ježíše Krista, je to tedy „eschatologie druhého příchodu“, kterou nelze protáhnout zpět k Ježíši (k „historickému Ježíši“). („Neapokalyptický Gestalt“)
- b) Apokalyptické přesvědčení nebylo primární energií či motivem, který hnal vpřed jeho učení nebo misii. Je to spíše prvek, který dává plné pochopení Ježíše. („Sekundárně apokalyptický Gestalt“)
- c) Ne jen Ježíš očekával, že Bůh je připraven intervenovat a nastolit události konce času, ale pro Ježíše to bylo centrální a oživovalo to jeho misii a formovalo jeho poselství. („Primárně apokalyptický Gestalt“) (Borg 2001: 44)

Borg také dochází k názoru, že pokud při přístupu k tradici upřednostníme „primárně apokalyptický Gestalt“, Ježíšovo učení se stává jednodimenzionální. Apokalyptická relativizace redukuje paradoxní, provokativní a někdy tajemné (enigmatické) učení Ježíše na prostě přímé: „Kajte se, soud nastává.“ Problém zde není v tom, že by se Ježíš „spletl“ a vše se vyvinulo jinak. Problém vidí Borg v redukci plastického Ježíšova učení na zjednodušené či jistým způsobem fádňící až „banální“. (Borg 2001: 47-48) Ježíš je pro Borga sociální prorok proklamující království Boží, je radikálním kritikem vládnoucího systému a poměrů jeho dní, čemuž hrozil zničením ve jménu Božím. V jeho slovech i činech je patrná naléhavost sociálního proroka, nikoliv apel apokalyptické eschatologie. Hnutí, které započal, se svou praxí společného jídla, prolamovalo sociální hranice a ztělesňovalo sociální vize, které Izrael měl mít. (Borg 2001: 48)

Zřejmě nejvýznamnějším badatelem, jenž zastává stanovisko, že Ježíš nebyl apokalyptický prorok, je **J. D. Crossan**. Své postoje obsáhle vyjádřil v již zmiňovaném díle *The Historical Jesus: The Life of a Mediterranean Jewish Peasant* (1991). Čtenáře zde uvádí do situace moderního „ježíšovského bádání“, v němž panují různé obrazy Ježíše, ač mnohé nejsou zcela nové, jen nově formulované: S. G. F. Brandon v roce 1967 představil Ježíše jako politického revolucionáře, M. Smith viděl Ježíše jako mága (1978), G. Vermes jej prezentoval jako galilejského charismatika (1981, 1984), B. Chilton v něm viděl galilejského rabiho (1984), jako hillelského protofarizeje jej představil H. Falk (1985), který zmiňoval i možnost, že měl Ježíš blízko k esejcům a jako eschatologického proroka jej prezentoval E. P. Sanders (1985). Tím samozřejmě diskuse nebo výčet pohledů nekončí, neboť zvláštní pozornost různě orientovaných badatelů se soustředí na dílčí momenty Ježíšova vystoupení. K otázkám Ježíšova uzdravování se vyjádřila řada antropologů, kteří zkoumali prvky extatického náboženství (I. Lewis – 1971), vnímání nemoci a uzdravení (A. Young, P. Worsley – 1982), praktiky či zvyky ohledně stolování a jídla (P. Farb a G. Armelagos - 1980), ale také byla přezkoumána fakta historická a praktiky magie v raném křesťanství i helenistickém světě (D. Aune, J. Hull – 1980, 1974). (Crossan 1991: xxvii-xxix) Od počátku devadesátých let se počet studií znásobil a registrovat dnes komplexně se rozvíjející Ježíšovské bádání doby postmoderny vyžaduje úzkou specializaci prakticky jen na tuto oblast. V plejádě soudobých postojů již nejsou Crossanova stanoviska zdaleka tak provokativní, ale náleží do určitého proudu, který se etabloval metodologicky i obsahově.

V diskusi s Allisonem se Crossan zaměřuje především na rozdíly ve vnímání apokalyptiky a přibližuje svou metodologii i hermeneutiku, neboť právě o tyto oblasti mu jde především. S Ježíšovými výroky pracuje v souladu s moderními stanovisky, což dokázal již ve svém stěžejním díle. (Crossan 1991: 427-466) V souvislosti s tímto upozorňuje Allisona na skutečnost, že tradice psaných textů od Marka po „Q“, přes Matouše a Lukáše, až po Jana, je tradice vysoce absorpční, neboť pozdější texty se pokoušejí pohltit texty dřívější a vytvořit tak jeden celek, v němž pozdější texty intenzivně a kreativně

přepisují texty ranější.⁵ (Crossan 2001: 50) Ze studia podobenství Crossan dovozuje, že Ježíš byl eschatologický, ale nikoliv apokalyptický prorok. Zkreslením, že by zastával tezi, že Ježíš je „eeschatologický“, se ostře brání. (Crossan 2001: 51) Přiznává také, že apokalypticismus je možné najít před Ježíšem u Jana Křtitele, po Ježíši u Pavla a „Q“, jakož i u Marka. Mimoto je možné nalézt apokalyptická varování přímo z Ježíšových rtů napříč synoptickými evangelií. Dokonce zde Crossan souhlasí s Allisonovým stanoviskem, že Ježíš byl apokalyptický vizionář, milenalistický asketa a eschatologický prorok. (Crossan 2001: 53) Zmiňuje i vzájemný soulad s Allisonem v otázkách Božího zničení materiální, hmotné země a Boží transformací nespravedlivého světa, mezi čímž je rozdíl. Dle Crossana chtějí milenalisté nebo apokalyptici spíše druhou variantu události, ač to je pouze podřazená nebo nezbytně průvodní část události celé. Avšak kosmická katastrofa nebo materiální kataklyzma (totální a hrozné události) nejsou totéž, co mileniální naplnění. Většina milenalistických hnutí, ať již starověkých, středověkých či moderních, nebere v potaz totální destrukci či náhradu tohoto světa, ale hlavně revoluční změny. Takovéto koncepty nabízejí spíše „nebesa na zemi“, kdy Mesiáš bude panovat transcendentní a spirituální silou (nad Židy a pohany atd.). Jenže hollywoodský Armagedon není biblický Armagedon a hollywoodský *Deep Impact* není biblická Boží spravedlnost. Je hluboký rozdíl mezi koncem (zničením) celé hmotné Země a koncem lidské nespravedlnosti. (Crossan 2001: 56-57; Crossan 1991: 285-287, zvl. 285) Crossan zde ukazuje hluboké porozumění pro apokalyptické a mileniální naděje, avšak tlačí v diskusi na projasnění skutečného chápání věcí a vyjasnění pojmů, které souvisí s „transformativní apokalypsou“, jež usiluje o eliminaci pozemské nespravedlnosti jako procesu, kdy je svět přinesen na svých kolenou před Boha. (Crossan 2001: 57) Oproti Allisonovým postojům se Crossan vymezuje v oblasti chápání apokalyptického jazyka, kdy jej Allison navrhuje brát doslova a nikoliv metaforicky. Crossan odmítá dělení apokalyptického jazyka na kategorie „doslovný“ a „metaforický“ a snaží se definovat apokalyptický jazyk či scénář v jiných kategoriích. Vytváří členění „momenty“, „efekty“, „fenomény“ nebo „události“, které umožňují zachytit imaginativní obrazy, jež se týkají lidí, země i nebes. Totální, úplná apokalypsa musí zahrnout všechny fenomény – sociální i materiální, nadpřirozené i pozemské. Otázka, zda události jsou doslovné, metaforické, metonymické, entusiasticky hyperbolické, anebo zda apokalyptické detaily jsou na rovině dopadu události atd., závisí nejen na popisované události (které Crossan člení na tři typy a dále je vzájemně propojuje), ale také na prioritě lidské mysli. (Crossan 2001: 57-60) Na tomto místě se Crossan opírá o J. Kloppenborga, který rozlišoval mezi „apokalyptickou eschatologií“ a „symbolickou eschatologií“, když analyzoval „Q-evangelium“. Z Kloppenborgových výzkumů vyplynulo, že je otázkou, zda přítomnost eschatologického horizontu ospravedlňuje nálepku „apokalyptický“. Q-evangelium užívalo apokalyptický jazyk kreativně k dramatizaci proměny přítomného, neboť apokalyptický jazyk propůjčuje svou sílu negativně i pozitivně. Negativně k podkopání důvěry ve všednodenní existenci a pozitivně v posílení důvěry ve vizi, která dává oporu a naději. Avšak primární i sekundární apokalypticismus nebo milenarismus vedou člověka k bezprostřednímu činu nebo mimořádné etice, protože očekávání nutí člověka k větší pozornosti, neboť konec je blízko. (Crossan 2001: 60-61) Poté, co Crossan vyřeší otázku motivace pro misií mezi pohany a otázkou „pasivní“ nebo „aktivní“ apokalypsy, dochází k názoru, že motivem pro intenzivní misionářské aktivity byla víra ve vzkříšení, jehož fakt vybízí k aktivní kooperaci, nikoliv k pasivnímu přihlížení (a smíření se se záhubou nevěřících či pohanů). (Crossan 2001: 65) Apokalypsa byla vždy dle Crossana trvajícím jevem, neboť nemoci, pohromy, války, špatná znamení, jakož i šíření

⁵ K problematice intertextuality, na níž J. D. Crossan upozorňuje: Lukeš, J., Leviticus 19,18 v recepci Nového zákona – text, který žije „novým životem“, in: Beneš, J. (ed.), *Otevřené dveře. Leviticus 19* (Pontes Pragenses, sv. 63; L. Marek/SGS, Praha 2012), str. 160-211.

fám vždy zadržovalo k očekávání jakéhosi naplnění. Ale vrcholný moment, jakým je všeobecné vzkříšení, byl svým charakterem mnohem více naléhavý než trvající. Charakterem byl více bezprostřední než prodlužovaný. Obecné vzkříšení je vrcholem apokalyptického scénáře, je to velké finále. Jedná se o naléhavé apokalyptické naplnění, které má jiný charakter než trvání dvou tisíc let. Svou naléhavostí zde stojí „jeden den“ proti tisícům let trvání. Nejde zde o příchod jednoho či dvou mesiášů (jako u esejců) na něž se čeká, což má trvající či durativní povahu. Ježíšovo vzkříšení není věcí jednotlivce, věcí osobního „vyvýšení“ jako u Elijáše či Enocha, ale odstartovalo obecné vzkříšení a je počátkem apokalyptického klimaxu. Takto to raná církev vnímala – 1 K 15,20. Pavel myslel, že trvání mezi počátkem („sklizně“) a koncem bude krátké. Dnešní křesťané, věří-li ve vzkříšení, jsou ale ve stádiu trvání. Apokalypsa je dnes trvající, nikoli naléhavá, ač již začala (neboť prvotina ze sklizně již byla sklizena). „A jestliže Kristus nebyl vzkříšen, pak je naše zvěst klamná, a klamná je i naše víra“ (1 K 15, 14). (Crossan 2001: 67-68)

Posledním zastáncem neapokalyptického Ježíše je ve zde prezentované diskusi **S. Patterson**. Hned v úvodu svého příspěvku poukazuje na to, jak bylo nesnadné pro badatele *Jesus Seminar* opustit téměř sto let staré paradigma, vybudované už A. Schweitzerem, o Ježíši jako apokalyptickém prorokovi. Nicméně, tato skutečnost nazrávala po delší čas. Někde na počátku tohoto vývoje stojí díla H. Conzelmana, E. Käsemanna a P. Vielhauera. Vielhauer, který studoval synoptické výroky o Synu člověka, došel k názoru, že jsou dílem pozdní křesťanské tradice. To dále potvrdil studiem židovské literatury, kde našel, že postava Syna člověka a Boha panujícího na zemi společně, k sobě nepatří. Z toho následně dovedl, že na budoucnost orientované, apokalyptické výroky o Synu člověka byly v podstatě nesourodé s Ježíšovými prohlášeními o království Božím.⁶ Měl tedy Ježíš stejnou apokalyptickou vizi jako Jan Křtitel a na budoucnost orientovanou eschatologii, anebo jsou mu více vlastní výroky o tom, že království Boží je již přítomné a jeho poselství je proto oddělené či odlišné od Janova? (Patterson 2001: 69-71; Robinson 2007: 115) Käsemann se domníval, že je zde naprostá diskontinuita mezi apokalyptickým Janem Křtitelem a neapokalyptickým Ježíšem a následně apokalyptickou komunitou raných křesťanů.⁷ (Dunn 1999: 322) Další oblastí, kde se vynořila otázka Ježíšovy eschatologie, byla oblast podobenství. Monumentální práce A. Jülichera ukázala,⁸ že alegorizace Ježíšových podobenství je sekundární a za udivujícímě krátká je v původní podobě považoval i J. Jeremias, který za jejich prodloužením vidí zájmy církve a neuskutečněnou parusii.⁹ Moderní bádání, zejména zásluhou A. Wildera,¹⁰ došlo k závěru, že podobenství jsou vlastně „narativní metafory“ – tedy minipříběhy, skrze které mohl svět království Božího vstupovat do života v obrazotvornosti čtenáře. To podpořilo myšlenku, že Ježíš hovořil ne o budoucí apokalyptické události, ale o bezprostředním panování Boha nyní, v přítomnosti, v mysli lidí, kde mohou nahlédnout svět odlišně a konat podle toho. (Patterson 2001: 71) Dalším podpurným faktorem byly závěry bádání v otázce „pramene logií (evangelia) Q“, kdy se ukázalo, že „Q“ získalo svou apokalyptickou podobu zřejmě až s finální úpravou. J. Kloppenborg pak ukázal, že v „Q“ je možné najít série řečí, jež vykazují

⁶ Vielhauer, P., Gottesreich und Menschensohn in der Verkündigung Jesu, in: Schneemelcher, W. (ed.), *Festschrift für Günther Dehn* (Neukirchen 1957), s. 51-79.

⁷ Käsemann, E., The Beginnings of Christian Theology, in: *New Testament Questions for Today* (Fortress Press, Philadelphia 1969), s. 82-107.

⁸ Jülicher, A., *Die Gleichnisreden Jesu* (2 vol.; J. C. B. Mohr, Tübingen 1888, 1889).

⁹ Jeremias, J., *The Parables of Jesu* (SCM Press, London 1963), s. 18-22, zvl. s. 23.

¹⁰ Wilder, A., *Jesus' Parables and the War of Myths* (SPCK Publishing, London 1982). K rozdílu mezi alegorií, parabolou a metaforu více Schweizer, E., *Jesus the Parable of God: What Do We Really Know About Jesus?* (Pickwick Publications, Allison Park 1994), s. 28-31.

svou vlastní koherenci stylu i obsahu. „Celky“ jsou sestaveny z větší části z mudroslovných výroků v rozličných formách (aforismy, blahoslavenství a podobenství), ale důležité je, že tyto série mudroslovných řečí přisouzených Ježíši tvoří první provedení (edici) „Q“, kterou je možné označit jako „Q 1“, zatímco pozdější, apokalyptická vrstva je označena jako „Q 2“.¹¹ Pozici apokalyptické představy Ježíše nahlodaly i studie zaměřené na Tomášovo evangelium, neboť se objevil další pramen Ježíšových výroků, jež mnohé jsou známy i ze synoptické tradice, ale autor Tomášova evangelia na ní není závislý. Toto evangelium je pak typické absencí apokalypticismu. Dle H. Koestera mohla být Tomášova tradice odvozena ve stádiu vývoje synoptické tradice, kdy ještě neobsahovala výroky o Synu člověka, tedy apokalyptickou vrstvu v „Q“.¹² Patterson pak argumentuje tím, že pokud by byl Tomáš opravdu nezávislým svědectvím o rozvoji tradice výroků, pak srovnání paralel výroků v Tomášovi a synoptických evangeliích by něco řeklo o vývoji této tradice. Co mají texty „Q“ a Tomášova evangelia společné, je to, že v obou případech je nalezen základní korpus mudroslovných výroků spjatých s Ježíšem. Mnoho výroků v Tomášově evangeliu má posunutý význam směrem ke gnosticizmu či esoterické formě židovské mudroslovné teologie. „Q“ pak z tohoto nemá prakticky nic. Posun ke gnosticizmu je zjevně pozdější, jakož i apokalypticismus v „Q“. To, co se dá najít v obou sadách výroků (v Tomášovi i v „Q“) jako společná a raná vrstva, jsou právě ony mudroslovné výroky.¹³ Všechno toto dle Pattersona ukazuje na skutečnost, že výroky byly původně sebrány následovníky, kteří byli zaujati Ježíšem jako učitelem moudrosti, nebo snad Ježíšem jako prorokem Moudrosti, neboť Moudrost má v judaismu své výsostné postavení. (Patterson 2001: 72-73)

Z tohoto úhlu pohledu se ukazuje, že Janovo evangelium, které ukazuje neapokalyptického Ježíše a líčí ho jako Bohem seslaného spasitele či *Logos*, mohlo klíčit z velmi raných kolekcí výroků podobných těm v Tomášově evangeliu. (Patterson 2001: 74) Zmiňovaná fakta ukazují, že apokalypticismus synoptické tradice byl stavěn na dřívějších mudroslovných základech, ke kterým se lze, jak je patrné, skrze kritické tážení dopracovat. Obě pozdní vrstvy – apokalyptická a gnostická – se rychle rozvíjely a ovlivnily podobu dochovaných písemností. Avšak z argumentace vyplývá, že Ježíš sám sebe neprezentoval ani jako apokalyptického proroka, ani jako gnostického zjevitele seslaného Bohem, ale spíše se vnímal jako učitel moudrosti nebo prorok Moudrosti. (Patterson 2001: 74)

Pokud se vrátíme v Pattersonově argumentaci k Ježíšovým podobenstvím a odstraníme z nich pozdní alegorickou i apokalyptickou práci editorů (evangelistů), nalezneme málo v této tradici, co by mohlo být považováno za Ježíšovo vyhlášení království Božího jako apokalyptickou událost. Výzkumy B. Macka, J. D. Crossana, ale i P. Vielhauera, ukázaly, že „království Boží“ není nalezeno v apokalyptické literatuře starověkého judaismu. Spíše je možné nalézt promluvy o moudrosti a řešení otázky co moudrost ustanovuje. Budoucnostně orientovaný apokalypticismus se svým esoterismem a touhou vidět přesně, jak věci budou, nepasuje dohromady s otevřenějším a veřejnějším diskursem o moudrosti a jeho formě – podobenstvím. (Patterson 2001: 76) Přijmeme-li Kloppenborgovu klasifikaci

¹¹ Kloppenborg, J., *The Formation of Q: Trajectories in Ancient Wisdom Collection* (Fortress Press, Philadelphia 1987).

¹² Koester, H., *One Jesus and Four Primitive Gospels*, in: *HTR* 61/1968, s. 203-247.

¹³ Na tomto místě je nutné podotknout, že např. P. Pokorný a U. Heckel interpretují záležitost ve zcela v jiném světle a upozorňují na fakt, že „k nejstarší vrstvě Tomášova evangelia musíme proto počítat jak výroky s přítomným obsahem, tak i ty s eschatologickou perspektivou.“ (Pokorný; Heckel 2013: 385) Celá diskuse o Tomášově evangeliu viz s. 380-385. Pramen logií „Q“ je pojednán na s. 370-380, zvl. s. 373-377. Pokorný a Heckel zde upozorňují na bádání J. S. Kloppenborga, J. M. Robinsona, A. D. Jacobsona a pokusy o stratifikaci „Q“. Přesto však v teologickém přehledu odhlédli od *historické stratifikace* „Q“, neboť „metodicky je totiž obtížné dostat se za dochovanou podobu textu.“ (Pokorný; Heckel 2013: 375) Zároveň připomínají stanovisko D. Lührmanna, který „ve své průkopnické práci (*Die Redaktion der Logienquelle*, 1969) považuje mudroslovné, apokalypticky nezabarvené výroky za mladší vrstvu.“ (Pokorný; Heckel 2013: 375)

vrstev v „Q“, je pravděpodobnější, že Ježíšovu kázání je bližší „Q 1“ než „Q 2“. Eschatologické důrazy Ježíše nemusí být nutně apokalyptické. Jistý utopický tón je v mudroslovné literatuře obsažen, neboť má tendenci hovořit v ideálních termínech. Odtud se může odvíjet cesta od moudrosti k apokalypticismu, pokud tyto ideály nejsou realizovány. Ježíšovi samozřejmě mohla být bližší i vrstva „Q 2“, což by se zdálo, že je v souladu s Pavlem a Markem. Jenže Marek je poměrně pozdní a kromě Pavlova 1. listu Tesalonickým je zde také 1. list Korintským, kde jsou popsáni křesťané, jež mají „quasi-gnostické“ pochopení Ježíše. Nelze tedy dovodit, že apokalyptická vrstva je z tohoto pohledu starší. (Pattersen 2001: 77)

2. Otázka kritérií a třetí vlna tázání po historickém Ježíši

Třetí vlna tázání po historickém Ježíši je typická nejen užitím nekanonických pramenů (evangelium Q, Tomášovo evangelium, další apokryfní a pseudoepigrafická literatura z období judaismu II. chrámu, nekanonické apokalypsy, spisy z Kumránu), ale také užíváním rozsáhlého arzenálu kritérií. Vrchol této historicko-vědecké práce, kde kritéria pro posuzování relevance materiálu se vztahem k Ježíši Nazaretskému sehrávají stěžejní roli, prezentuje John P. Meier v monumentálním pětisvazkovém díle *A Marginal Jew* (Yale University Press, 1991-2016), kde autor prezentuje práci s 10 kritérii, která i klasifikuje na **Primary Criteria**, mezi něž patří: *Embarrassment, Discontinuity, Multiple attestation, Coherence, Rejection and execution*, a dále **Secondary Criteria**: *Traces of Aramaic, Palestinian environment, Vividness of narration, Tendencies of the developing synoptic tradition, Historical presumption* a obdobně pracuje s kritérii i C. A. Evans, který jich užívá devět (**Valid Criteria**: *Historical coherence, Multiple attestation, Embarrassment, Dissimilarity, Semitism and Palestinian background, Coherence* a **Dubious Criteria**: *Least distinctive features, Vividness of narration* a *Proleptic eschatology*).¹⁴ Sérii monografií J. P. Meiera lze považovat za vrchol třetí vlny tázání, v níž sehrála roli (kromě již zmiňovaných) řada věhlasných badatelů (např. E. P. Sanders, G. Theissen, P. Pokorný, M. Hengel, D. Flusser, B. Mack, P. Fredriksen, J. Kloppenborg, R. A. Horsley, B. D. Chilton, J. Charlesworth, J. M. Robinson, D. A. Hagner, C. Brown, J. B. Green a desítky dalších), jež v různých oblastech bádání navrhli ohromné množství poznatků, rozpracovali metodologii a zasadili Ježíše Nazaretského do různých kontextů. Třetí vlna tázání po historickém Ježíši je tedy mimořádně pestrá v metodologii, hermeneutice i zkoumaných oblastech, přináší řadu Ježíšových profilů a závěry se často výrazně liší, což vede novou generaci badatelů k hledání radikálně odlišné cesty.

3. Počátek čtvrté fáze ježíšovského bádání

Změna v paradigmatu v přístupu k tázání po historickém Ježíši se objevuje s důrazy na oralitu, zkoumání tradice a posiluje s ustálením sociologie jako pomocné metody v exegezi. Badatelé zaměřeni na sociální a kulturní paměť, již se zabíral již M. Halbwachs a následně J. Assmann, přinášejí nové pohledy na roli komunity při tradování náboženských látek, v čemž hraje roli také paměť a předávaný obraz Ježíše z generace pamětníků dál. Do tohoto obrazu, navíc v kultuře, kde knihy netvoří stěžejní část poznání komunity, ale roli hraje její ústní tradování, politické a geografické poměry či odstup od události samotné, vstupuje víra komunity, která jej adaptuje pro své potřeby. Vynořuje se otázka, co se vlastně stalo, a zda je na tuto otázku vůbec relevantní odpověď. Kritéria při vší snaze o historickou rekonstrukci odpověď nepřinesla a nová generace badatelů se tedy ptá „nové historiografii“, která není založena na pozitivismem motivovaných kritériích. Tato generace badatelů zkoumá metodiku sociální paměti, oralitu, vzpomínku a její transformaci, psychologické aspekty

¹⁴ Evans, Craig A., *Jesus and His Contemporaries: Comparative Studies*(Brill, Leiden 1997), s. 1-50.

paměti, roli kultury a snaží se budovat obraz Ježíše modelovaný na základě odpoutání se o klasické německé historické kritiky. Na počátku bádání stojí W. H. Kelber, na něhož navazuje např. S. Huebenthalová, a z německé jazykové oblasti dále vyniká J. Schröter, který ovlivnil americké badatele Ch. Keitha a A. Le Donneho. Dnes již ustálený proud bádání v této oblasti dále představují A. Kirk, H. K. Bondová, S. Byrskog, T. R. Hatina a mnozí další, jež předkládají své výstupy na podkladě bádání vybraných francouzských filosofů, kombinace sociální paměti s teorií mythmaking, jakož i za využití děl B. Schwartze. Zkoumán tak není často přímo samotný Ježíš, ale torze zvěsti o něm, jeho prostředí či povaha komunit, jež stvořily a evangelia a byly evangeliem utvářeny. Na rozdíl od předchozí třetí vlny tázání badatele nezkoumají otázku, „co se vlastně stalo?“, ale táží se po faktorech, které transformovaly obraz Ježíše a jak jej pamatovaly a předávaly. Tázání této čtvrté vlny se může částečně podobat otázkám, jež si kladla škola dějin formy a dějin redakce, ale metodologická východiska jsou jiná a tázání je vymezeno oblasti „socio-memory“. Počátek tohoto tázání lze datovat do druhé půle devadesátých let minulého století, ale předchůdci B. Gerhardson či W. H. Kelber formují své bádání již o dvě dekády dříve.

4. Závěr

Každý z badatelů hájících „neapokalyptického Ježíše“ zvolil jinou argumentaci a ve svých stanoviscích se vzájemně odlišují. Všichni se však shodují v tom, že D. Allison nebere vážně závěry zkoumání „pramene logií „Q“. Allisonovy postoje jsou pak souhrnem závěrů konzervativního bádání, jež se utvářely před existencí *Jesus Seminar*. Celá diskuse je badatelsky velmi přínosná a není v ní vítězů ani poražených. Přesto je však nutné zmínit, že argumentace je ze strany teologů *Jesus Seminar* někdy jednostranná a informace jsou sebrány tak, aby umožnily vytvoření určité teorie, což je markantní zejména v případě závěrů S. Pattersona. Například při prezentaci bádání ohledně pramene logií „Q“ a Tomášova evangelia neuvádí Patterson výsledky výzkumů, jež došly k opačným závěrům, ale jen ty, které zapadají do jeho hypotézy či teorie. Vyrovnání se s opačnými stanovisky by zajisté zvýšilo hodnotu jeho badatelských závěrů.

Na straně druhé, při veškeré hermeneutické odlišnosti badatelských přístupů čtyř autorit, je možné konstatovat, že jejich odlišnost je vidět zejména ve způsobu, jak ke svým závěrům docházejí. Vlastní závěry si jsou z určitého úhlu pohledu dosti podobné. Všichni připouštějí, že Ježíš „prorok“ byl, jen jaký? „Sociální“, „eschatologický“, „Moudrosti“ nebo „apokalyptický“?

Jak je patrné, badatelé spjatí s *Jesus Seminar* (založeným v roce 1985 R. W. Funkem) odvedli za necelých třicet let existence této instituce značný kus práce. Řada výsledků jejich zkoumání se zdá být dnes stejně přelomová jako kdysi bádání J. Weisse a A. Schweitzera. Závěry jejich dlouhodobých a rozsáhlých studií přinášejí leckdy velmi progresivní stanoviska, jež jsou v rozporu s konzervativními pohledy, které udávaly tón téměř celému dvacátému století a nutí nově nahlédnout teologickou obec na problémy, jejichž řešení se ubíralo určitým koridorem, zdálo se být metodologicky průkazné i věrohodně podložené z dostupných pramenů. K prezentaci takovýchto stanovisek je nutná odvaha a vědomí nekompromisní badatelské práce, která předcházela překvapivým závěrům. Z tohoto důvodu nelze nad zkoumáním progresivních badatelů – vědců – mávnout rukou, ale je nutné se s ním konfrontovat a vést polemiku založenou na nejlepších argumentech, adekvátní hermeneutice a ochotě měnit pod tíhou faktů vlastní názor. Bereme-li věc z tohoto úhlu pohledu, pak je četba Crossanových, Borgových, Pattersenových, Fredriksenových, ale i Mackových a dalších prací cestou plnou nových impulzů a myšlenkových inspirací. „Neapokalyptický Ježíš“ dnes není záležitostí dvou či tří badatelů, jak tomu bylo koncem osmdesátých či počátkem devadesátých let minulého století, ale

je to proud, v němž stále přibývá zastánců, což není samo sebou. Soudobé ježíšovské bádání je rozsáhlým tokem stanovisek i hermeneutických přístupů a zjevně ho nelze vměstnat do starých mantinelů. Je potřeba v něm bedlivě a trpělivě hledat skutečné hodnoty (a nenechat se ukolébat fundamentalistickými zjednodušeními či se nechat rychle strhnout módními trendy).

Čtvrtá vlna tázání má svůj nástup po roce 2000 a počet jejich stoupenců narůstá, což se týká i badatelů, kteří se jako „memoáristé“ neprofilují, ale tyto poznatky do bádání zapracovávají. Kromě sociální paměti využívají badatelé i socio-kognitivní kritiku, socio-vědeckou kritiku a snaží se využívat i poznatky z oblasti psychologie a neurologie.

Vybraná literatura:

ADAMS, Daniel J. O teologickém porozumění postmodernismu. (*Česká metanoia* č. 15, r. 1997, s. 7-20). ISSN 1210-6992.

ADAMS, Timothy. *Telling Lies in Modern American Autobiography* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1990). ISBN 08078-1888-7.

ALLISON, Dale C. *Jesus of Nazareth, Millenarian Prophet*. (Minneapolis: Augsburg Fortress Publishers, 1991). ISBN-10 0800631447.

ALLISON, Dále. Jesus was an Apocalyptic Prophet, in: MILLER, R. J. (ed.). *The Apocalyptic Jesus: A Debate* (Polebridge Press, Santa Rosa 2001), s. 17-29, 83-105, 109-114, 147-152.

AMADOR, David Hester J. The Word Made Flesh: Epistemology, Ontology and Postmodern Rhetorics. In: PORTER, Stanley; OLBRICHT H. Thomas (eds.). *The Rhetorical Analysis of Scripture: Essays from the 1995 London Conference*. (JSNTS 146; Sheffield: Sheffield Academic Press, 1997), s. 53-65. ISBN 1-85075-671-6.

AVERY-PECK, A. J. The Galilean Charismatic and Rabbinic Piety: The Holy Man in the Talmudic Literature, in: Levine, A.-J.; Allison, D. C.; Crossan, J. D. (eds.). *The Historical Jesus: In Context* (Princeton University Press, Princeton 2006), s. 149-165.

BEILBY, J. K.; EDDY, P. R., The Quest for the Historical Jesus: An Introduction, in: BEILBY, J. K.; EDDY, P. R. (eds.). *The Historical Jesus: Five Views* (IVP Academic, Downers Grove 2009), s. 9-54.

BERGER, Klaus. *Formgeschichte des Neuen Testaments*. (Heidelberg: Quelle & Meyer, 1984). ISBN-10 3494011281.

BERGER, Klaus. Rhetorical Criticism, New Form Criticism, and New Testament Hermeneutics. In: PORTER, Stanley E., OLBRICHT, Thomas H. (eds.). *Rhetoric and the New Testament: Essays from the 1992 Heidelberg Conference*. (JSOT 90; Sheffield: Sheffield Academic Press, 1993), s. 390-396. ISBN 978-1850754497.

BORG, Marcus J. *Meeting Jesus Again for the First Time*. (New York: HarperOne, 1995). ISBN-10 0060609176.

BORG, Marcus. Jesus was not an Apocalyptic Prophet. In: MILLER, Robert J. (ed.). *The Apocalyptic Jesus: A Debate*. (Santa Rosa: Polebridge Press, 2001), s. 31-48, 114-119, 131-137, 152-157. ISBN 0-944344-89-5.

BORG, Marcus. *The Heart of Christianity: Rediscovering a Life of Faith*. (New York: HarperCollins, 2003). e-Book: ISBN 0-06-057341-4.

BORG, Marcus. *Jesus: Uncovering the Life, Teachings, and Surprising Relevance of a Spiritual Revolutionary*. (New York: HarperCollins, 2006). ISBN-10 0-06-059445-4.

BORG, Marcus. http://www.conrad37.newsvine.com/_news/2009/02/12/2426807-meeting-jesus-again-for-the-first-time-summary-marcus-borg.

BORG, Marcus. www.marcusiborg.com/about-me/.

BORNKAMM, G., *Ježíš Nazaretský* (Kalich, Praha 1975).

BRAY, G., *Biblical Interpretation: Past and Present* (InterVarsity Press, Downers Grove 1996).

BULTMANN, Rudolf. *Die Geschichte der synoptischen Tradition*. (Göttingen, 1921).

BULTMANN, Rudolf. *Gesammelte Aufsätze*. (Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1973), s. 501-531. Lizenz 420.205-274-73.

BULTMANN, Rudolf. *Theologie des Neuen Testaments*. (Tübingen: J. C. B. Mohr, 1977), s. 427-445. ISBN 3-16-138411-3.

BULTMANN, R., *Theology of the New Testament* (2 vols.; SCM Press, London 1951, 1955).

BULTMANN, R., (1958) *Jesus and the Word* (Charles Scribner's Sons, New York 1958).

CATCHPOLE, David R. Source, Form and Redaction Criticism of the New Testament. In: PORTER, Stanley E. (ed.). *A Handbook to the Exegesis of the New Testament*. (Leiden: Brill, 2002), s. 167-188. ISBN 0-391-04157-6.

CROSSAN, John D. *The Historical Jesus: The Life of a Mediterranean Jewish Peasant*. (New York: HarperSanFrancisco / HarperCollins Publishers, 1991). ISBN 0-06-061607-5.

CROSSAN, J. D., Jesus was not an Apocalyptic Prophet. In: MILLER, R. J., (ed.). *The Apocalyptic Jesus: A Debate* (Polebridge Press, Santa Rosa 2001), s. 48-69, 119-123, 137-142, 157-160.

CULLER, Jonathan. *Krátký úvod od literární teorie*. (Brno: Host, 2002). ISBN 80-7294-070-8.

DAHL, Nils A. The Problem of the Historical Jesus. In: BRAATEN, Carl E.; HARRISVILLE, Roy A. (ed.). *Kerygma and History: A Symposium on the Theology of Rudolf Bultmann*. (Nashville: Abingdon Press, 1962), s. 138-171. ASIN: B 000GABLPW.

DANTINE, Johannes. Význam teologie v sekulární společnosti zítřka. (*Teologická reflexe* č. 2, r. 1999, s. 144-153). ISSN 1211-1872.

DAVIES, S. L., *Jesus the Healer* (SCM Press, London 1995).

DAWES, Gregory W. *The Historical Jesus Question: The Challenge of History to Religious Authority*. Louisville: Westminster John Knox Press, 2001. ISBN 0-664-22458-X.

DODD, C. H., *The Parables of the Kingdom* (Fontana Books; Collins, London 1969).

DUNN, J. D. G., *Unity and Diversity in the New Testament: An Inquiry into the Character of Earliest Christianity* (Trinity Press International, Harrisburg 1999).

DERRIDA, Jacques. Diferance. (*Reflexe. Filosofický časopis* č. 4, r. 1990, s. 1-25). ISSN 0862-6901.

DREYFUS, Hubert L., RABINOW, Paul. *Michael Foucault: Za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*. (Praha: Herrmann & synové, 2002). ISBN 978-80-87054-20-8.

EAGLETON, Terry. *Úvod do literární teorie*. (Praha: Triáda, 2005). ISBN 80-86138-72-0.

EVANS, Craig A., *Life of Jesus Research: An Annotated Bibliography*. (Brill, Leiden 1989). ISBN 9004091807.

FIGAL, Günther. *Hermeneutická svoboda*. Praha: Filosofický ústav AV ČR, 1994. ISBN 80-7007-060-9.

FISH, Stanley. *Is There a Text in This Class? The Authority of Interpretive Communities*. (Cambridge: Harvard University Press, 1982). ISBN 978-0674467262.

FLUSSER, David. *Ježíš* (OIKOYMENH, Praha 2002).

GADAMER, Hans-Georg. *Pravda a metoda I. Nárys filosofické hermeneutiky*. (Praha: Triáda, 2010). ISBN 978-80-87256-04-6.

GNILKA, Joachim. *Ježíš Nazaretský – poselství a historie* (Vyšehrad, Praha 2001).

HATINA, Thomas R., *New Testament Theology and Its Quest for Relevance: Ancient Texts and Modern Readers* (T. & T. Clark – Bloomsbury, London 2013).

- HENGEL, Martin. Jesus, the Messiah of Israel: The Debate About the „Messianic Mission“ of Jesus. In: CHILTON, Bruce; EVANS, Craig A. (eds.). *Authenticating the Activity of Jesus* (Brill, Leiden 2002), s. 325-349.
- HENGEL, M., SCHWERMER, A. M. *Der messianische Anspruch Jesu und die Anfänge der Christologie. Vier Studien* (Mohr, Tübingen 2003).
- HERRMANN, Wilhelm. Der geschichtliche Christus der Grund unseres Glaubens. In: *Zeitschrift für Theologie und Kirche* č. 2, r. 1892, s. 232-273.
- HORSLEY, R. A. Popular Messianistic Movements Around the Time of Jesus (*CBQ* 46/1984, s. 471-495).
- ISER, Wolfgang. *The Implied Reader. Patterns of Communication in Prose Fiction from Bunyan to Beckett*. (Baltimore: John Hopkins University, 1978). ISBN 0801821509.
- ISER, Wolfgang. Apelová struktura textů. In: SEDMIBURSKÝ, M., ČERVENKA, M., VÍZDALOVÁ, I. (ed.). *Čtenář jako výzva. Výbor z prací kostnické školy recepční estetiky*. (Brno: Host, 2001), s. 39-61. ISBN **80-86055-92-2**.
- JAUSS, Hans Robert. Dějiny literatury jako výzva literární vědě. In: SEDMIBURSKÝ, M., ČERVENKA, M., VÍZDALOVÁ, I. (ed.). *Čtenář jako výzva. Výbor z prací kostnické školy recepční estetiky*. (Brno: Host, 2001), s. 7-38. ISBN **80-86055-92-2**.
- JAUSS, Hans Robert. Čtenář jako instance nových dějin literatury. (*Aluze* 6, č. 2, 2002, s. 93-104). ISSN 1212-5547.
- KÄHLER, Martin. *Der sogenannte historische Jesus und der geschichtliche, biblische Christus*. (Leipzig, 1892, 1896).
- KÄSEMANN, Ernst. Das Problem des historischen Jesus. (*ZTK* 51, r. 1954, s. 125-153).
- KÄSEMANN, Ernst. *Der Ruf der Freiheit*. (Tübingen: J. C. B. Mohr, 1968).
- KÄSEMANN, Ernst. *Paulinische Perspektiven*. (Tübingen: J. C. B. Mohr, 1969).
- KÄSEMANN, Ernst. The Problem of the Historical Jesus. In: Käsemann, E., *Essays on New Testament Themes* (SCM Press, London 1964), s. 15-47.
- KLAUSNER, J. *Jesus of Nazareth* (ET, London 1925).
- KLAUSNER, J. *From Jesus to Paul* (ET, London 1944).
- LORENZMEIER, Theodor. *Exegese und Hermeneutik. Eine vergleichende Darstellung der Theologie Rudolf Bultmanns, Herbert Brauns und Gerhard Ebelings*. (Hamburg: Furche-Verlag, 1968).
- LÜDEMANN, Gerd. Die 'religionsgeschichtliche Schule'. In: MOELLER, Bernd (ed.). *Theologie in Göttingen. Eine Vorlesungsreihe*. (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1987, s. 325-361). ISBN 10 3525358342.
- LYOTARD, Jean-François. *O postmodernismu. Základní filosofické texty*. Praha: Filosofický ústav AV ČR: 1993. ISBN 80-7007-047-1.
- McGRATH, Alister E. *The Making of Modern German Christology 1750-1990*. (Eugene: Wipf & Stock, 1994). ISBN 1-59752-305-4.
- MENKE, Bettine. Dekonstrukce. Čtení, písmo, figura, performance. In: PECHLIVANOS, M., RIEGER, S., STRUCK, W., WEITZ, M. (ed.). *Úvod do literární vědy*. (Praha: Herrmann & synové, 1999), s. 121-141.
- MILLER, R. J. (ed.). *The Apocalyptic Jesus: A Debate* (Polebridge Press, Santa Rosa); MILLER, R. Introduction, in: *The Apocalyptic Jesus: A Debate* (Polebridge Press, Santa Rosa 2001), s. 1-13. ISBN 0-944344-89-5.
- MITOSEKOVÁ, Zofia. *Teorie literatury. Historický přehled*. (Brno: Host, 2010).
- MOKREJŠ, Antonín. *Hermeneutické pojetí zkušenosti*. (Praha: Filosofický ústav AV ČR, 1998). ISBN 80-7007-107-9.

MORGAN, Robert. *The Nature of New Testament Theology. The Contribution of William Wrede and Adolf Schlatter*. Studies in Biblical Theology II. (London: SCM Press, 1973). ISBN 10 0334011043.

MORGAN, Robert. A Straussian Question to 'New Testament Theology'. (*New Testament Studies* č. 23, 1976-1977, s. 243-265). ISSN 0028-6885.

NEUSNER, Jacob. *Rabín mluví s Ježíšem* (Barrister & Principal, Brno 2008).

NIDA-RÜMELIN, Julian. *Slovník současných filosofů*. (Praha: Garamond, 2001). ISBN 80-86379-29-9.

PATTERSON, S. Jesus was not an Apocalyptic Prophet, in: MILLER, R. J. (ed.). *The Apocalyptic Jesus: A Debate* (Polebridge Press, Santa Rosa 2001), s. 69-82, 123-127, 142-146, 160-163.

PEARSON, Birger A. The Gospel According to the Jesus Seminar. In: <http://www.veritas-ucsb.org//library/pearson/seminar/js2.html>. Str. 2-6 zvl. 2.

PERRIN, N. *Jesus and the Language of the Kingdom* (Fortress Press, Philadelphia 1976).

PETŘÍČEK, Miroslav. *Úvod do současné filosofie*. (Praha Herrmann & synové, 1992).

PÖHLMANN, Horst G. *Kompendium evangelické dogmatiky*. (Jihlava: Mlýn, 2002). ISBN 80-86498-02-6.

POKORNÝ, Petr. Proměny novozákonní vědy. (*Teologická reflexe* č. 2, r. 2007, roč. XIII, s. 117-131). ISSN 1211-1872.

POKORNÝ, Petr. Ježíš a Jan Křtitel, in: Pokorný, P., *Ježíš Nazaretský* (OIKOYMENH, Praha 2005), s. 62-73.

POKORNÝ, Petr; HECKEL, Ulrich. *Úvod do Nového zákona. Přehled literatury a teologie* (Vyšehrad, Praha 2013).

POPPER, Karl R. *Otevřená společnost a její nepřátelé I*. (Praha: OIKOYMENH, 1994). ISBN 80-85241-53-6.

PORTER, Stanley E. *The Criteria for Authenticity in Historical-Jesus Research. Previous Discussion and New Proposals* (Sheffield: Sheffield Academic Press, 2000), s. 60-62. ISBN 1 84127 089 X.

RÄISÄNEN, Heiki. *Beyond New Testament Theology. A story and programme*. (London: SCM Press, 2000). ISBN 10 0334019079.

RICOEUR, Paul. Biblical Hermeneutics. (*Semeia* č. 4, r. 1975, s. 27-148).

RITSCHL, Otto. Der historische Christus, der christliche Glaube und die theologische Wissenschaft. (*Zeitschrift für Theologie und Kirche* č. 3, r. 1893, s. 371-426).

ROBBINS, Vernon K. *The Tapestry of Early Christian Discourse: Rhetoric, society and ideology*. New York: Routledge, 1996. ISBN 0-415-13997-X.

ROBBINS, Vernon K. *Exploring the Texture of Texts: A Guide to Socio-Rhetorical Interpretation*. Valley Forge: Trinity Press International, 1996. ISBN: 1-56338-183-4.

ROBINSON, James M., *Jesus According to the Earliest Witness*. (Minneapolis: Fortress Press, 2007). ISBN-10 080063862X.

SANDERS, E. P. *Jesus and Judaism* (Fortress Press, Philadelphia 1985).

SCHLEIERMACHER, Friedrich D. E. *Hermeneutik und Kritik mit besonderer Beziehung auf das Neue Testament*. In: LÜCKE, Friedrich. *Sämtliche Werke* (Abteilung I., Bd. 7). Berlin, 1838.

SCHMITHALS, Walter. *Einleitung in die drei ersten Evangelien*. Berlin: Walter de Gruyter, 1985. ISBN 3-11-010263-3.

SCHWEITZER, Albert. *The Mystery of the Kingdom of God: The Secret of Jesus' Messiahship and Passion*. (London: A. & C. Black, 1925).

SCHWEITZER, Albert. *The Quest of the Historical Jesus*. (New York: Macmillan Paperbacks Edition, 1961. ASIN B00 1M177 BG. SCM Press, London 1964).

- SCHWEITZER, Albert. *The Kingdom of God and Primitive Christianity*. (London: A. & C. Black, 1968). ISBN-10 0713609095.
- SCHWEIZER, Eduard. *Jesus the Parable of God. What Do We Really Know About Jesus?* Allison Park: Pickwick Publications, 1994, s. 3-10, 20-23. ISBN 1-55635-025-2.
- SOUČEK, Josef B. *Studie teologické a exegetické*. (Praha: CBS, 2002).
- STALEY, Jeffrey L. The Father of Lies: Autobiographical Acts in Recent Biblical Criticism and Contemporary Literary Theory. In: PORTER, Stanley E.; OLBRICHT, Thomas H. (eds.). *Rhetoric, Scripture and Theology. Essays from the 1994 Pretoria Conference*. (JSNT SS 131; Sheffield: Sheffield Academic Press, 1996), s. 124-160, zvl. 134-140. ISBN 1-85075-607-4.
- STRAUSS, David Friedrich. *The Life of Jesus Critically Examined* (1835/1836 – pův. název *Das Leben Jesu, kritisch bearbeitet*). Vydal: HODGSON, Peter C. /ed./. London: SCM Press, 1973). ISBN 10 0334008972.
- SZONDI, Petr. *Úvod do literární hermeneutiky*. (Brno: Host, 2003). ISBN 80-7294-094-5.
- THEISSEN, Gerd, MERZ, Annette. *The Historical Jesus: A Comprehensive Guide*. (Minneapolis: Fortress Press, 1998). ISBN 0-8006-3122-6.
- THEISSEN, Gerd; WINTER, Dagmar. *The Quest for the Plausible Jesus*. (London: Westminster John Knox Press, 2002), s. 24, 278-279. ISBN 0-664-22537-3.
- THEISSEN, Gerd. Gruppenmessianismus. Überlegungen zum Ursprung der Kirche im Jüngerkreis Jesu, in: *Jahrbuch für Biblische Theologie* (Band 7; Neukirchner Verlag, Neukirchen-Vluyn 1992), s. 101-123. Také: THEISSEN, G.; MERZ, A. (ed.). *Jesus als historische Gestalt. Beiträge zur Jesusforschung* (FRLANT 202; Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2003), s. 255-282.
- TROELTSCH, Ernst. Die christliche Weltanschauung und die wissenschaftlichen Gegenströmen. (*Zeitschrift für Theologie und Kirche* č. 3, r. 1893, s. 493-528; č. 4, r. 1894, s. 164-231).
- TROELTSCH, Ernst. Über historische und dogmatische Methode der Theologie. (*Theologische Arbeiten aus dem rheinischen wissenschaftlichen Predigerverein* č. 4, r. 1900, s. 81-108).
- VERMES, Geza. *Jesus the Jew: A Historian's Reading of the Gospels* (Collins, London 1973).
- WEISS, Johannes. *Die Idee des Reiches Gottes in der Theologie*. (Giessen, 1901).
- WEISS, Johannes. *Jesus' Proclamation of the Kingdom of God*. (Philadelphia: Fortress Press, 1971).
- WITHERINGTON, Ben. *The Acts of the Apostle: A Socio-Rhetorical Commentary*. (Grand Rapids: W. B. Eerdmans, 1998). ISBN 0-8028-4501-0.
- WITHERINGTON, Ben. *The Jesus Quest: The Third Search for the Jew of Nazareth*. (Downers Grove: IVP Academic, 1997). ISBN 978-0-8308-1544-9.
- WREDE, William. *Das Messiasgeheimnis in den Evangelien. Zugleich ein Beitrag zum Verständnis des Markusevangeliums*. (Göttingen, 1901).

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Inovace předmětu *Teologie Nového zákona*

Zvýšení kvality vzdělávání na UK a jeho relevance pro potřeby trhu práce

CZ.02.2.69/0.0/0.0/16_015/0002362